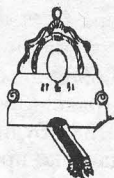

С 4298
1997

СРПСКИ КАЛЕНДАР ЗА ПРОСТУ 1997. ГОДИНУ

ИЗДАЈЕ СРПСКИ ДЕМОКРАТСКИ САВЕЗ
САМОУПРАВА СРБА У МАЂАРСКОЈ
СРПСКА САМОУПРАВА У БУДИМПЕШТИ

Ловрански триод – најстарија црквена књига у Будимској епархији

Рукописне књиге из средњег века и каснијег времена представљају познату и значајну одлику духовног и културног живота Срба и других православних Словена. Рукописна традиција тих народа има претежно црквено обележје и развијала се у оквирима византијске хришћанске цивилизације.

У науци је последњих деценија откривање и проучавање старих словенских рукописа добијало јаке импULSE. Све већа пажња се посвећује и словенској рукописној традицији у Мађарској. Не тако давно врсни стручњаци из Београда обрадили су српске рукописне књиге које се чувају у Библиотеци Епархије будимске (видети књигу: Н. Синдик, М. Гроздановић-Пајић, К. Мано-Зиси, – Опис рукописа и старих штампаних књига Библиотеке Српске православне епархије будимске у Сентандреји, Београд – Нови Сад 1991). Постоје планови да се опишу сви ћирилицки рукописи у библиотекама Мађарске.

Рукопис који је недавно откривен у Ловри, где се дуже чувао у храму тог места, до сада није био познат ни у научној ни у широј јавности. Његовим откривањем повећава се корпус познатих српских кодекса, који су расути по целом свету, и пружа се прилика да се обогате палеографска сазнања, као и да се боље покаже значај и актуелност вредних творевина из прошлости.

Црквена књига из Ловре има 153 листа. Састоји се из три дела која су настала у различита времена.

Основни и најдужи део исписан је

на пергаменту (109 листова) у другој половини 13. или почетком 14. века и садржи текст Цветног триода, којем недостаје почетак. Други део је исписан на свешчицама од папира са различитим бројем листова (укупно: 44 листа), које су на више места уложене у основни део рукописа. Потиче из друге половине 16. века и садржи текстове којима се основни део допуњује. Тако допуњен текст Цветног триода садржински се заокружује у Лазаревац. У њему су службе од Лазареве суботе до недеље Свих светих после Духова.

Текст Триода (на словенском Трипјеснеца) има посни и цветни део. Та два дела су се у ранијим грчким и словенским кодексима заједно јављала. Грчки текст ове црквене књиге састављан је од 5. до 14. века. Састави, који се поју и читају на највећим празницима и у најважнијем периоду црквене године, дела су многих истакнутих византијских духовника, песника и писаца. За богослужбени живот толико значајан грчки текст Триода на старословенски језик превела су браћа Ђирило и Методије за време мисије у Моравској, у другој половини 9. века. Претпоставља се да су они преложили само текстове Посног триода (који садрже великопосне службе од недеље Митара и фарисеја до Велике суботе) и део Цветног триода (до Томине недеље). Касније, до средине друге деценије 10. века, те превод је допунио (делом који почиње од Томине недеље), а можда и прерадио Климент Охридски. Од првих старословенских па до оних

црквенословенских текстова који се и данас користе на богослужењима, у Триоду, као и другим црквеним књигама, десиле су се значајне промене. Оне су, с једне стране, пратиле развој одговарајућег грчког текста, а с друге стране, резултат су самосталног развојка словенског текста.

У многовековну традицију превођења, редиговања и преписивања словенског текста Триода у назначена времена укључили су се старији и млађи писари ловранског кодекса. Они нису оставили податке о времену и месту писања свог дела, а углавном, ни о себи ништа не говоре, што је случај са великом већином старих, поготову оних најстаријих словенских рукописа. У том погледу изузетак је један од млађих писара кодекса, о коме ће се још говорити. Међутим, обликовање писма, језик, правопис, украс, садржина, записи и др. барем посредно нам нешто казују о времену и другим околностима настанка, као и о судбини ловранског рукописа.

Пергамент је као материјал за писање у првој половини 14. века замењен папиром. То је могуће најкасније време исписивања основног дела текста, али низ елемената указује на то да се то време може померити у другу половину 13. века. У писању текста учествовало је више писара чије писмо са карактеристичним потезима и словним облицима, одређе-ним системом надредних знакова, интерпункцијом представља ситнији устав друге половине 13. или почетка 14. века. Сигурни и правилни потези у писму и други квалитети у обликовању текста упућују на то да је он стваран у значајнијем писарском средишту, у време када је средњовековна српска држава под Немањићима доживљавала свестрани успон.

Језик рукописа је српкословенски

(српска редакција старословенског), који је као црквени и књижевни језик Срба негован већ од 10. века. Текст је писан, углавном, нормираним рашким правописом. Тај правопис се у старој српској писмености највише приближио касније прокламованом и оствареном принципу „пиши како говориш”. Нарочито у писму једног писара уочавају се и раније правописне црте, које су карактеристичне за зетско-хумски период старе српске писмености. Овај део кодекса украшен је једноставнијим и махом ситнијим, али умешно изведеним црвеним иницијалним словима, што је својствено византијским и српским рукописима у време опремања основног дела рукописа.

Други део кодекса писан је на листовима од хартије који нису сви сачувани. Водени знаци на појединим листовима одају да је њихов материјал произведен у различита времена (у другој половини 15. и 16. века). Међутим, с разлогом треба претпоставити да су текст, без обзира на време производње папира, писале две руке у исто време, у другој половини 16. века. Један од писара пише мање правилно са доста брзописних потеза, а други црта правилна квадратна уставна слова. Он нам оставља и два вредна записа (на верзо страни листа 25). У првом саопштава колико времена је радио и колико се исцрпео приликом исписивања свог дела текста (једанаест листа): „почех в понедељник заутра писати и сврших до вечерњи, почех с мудростију и сврших винан”. Други запис је тајно-писом који, када се рашчита, гласи: „писа дијак Јован многогрешни”.

Разлог уношења новијих делова из 16. века у основни текст само је делимично у томе да се надокнади недостатак почетка кодекса. У том уношењу треба видети и намеру да се

основни текст „поправи”, тј. да се прилагоди богослужбеној пракси уобичајеној у каснијим вековима. У

основном тексту Ловранског триода нема паримија (читања претежно из Старог завета), нема неких служби

које су се касније усталиле, мало је правила. Писари из 16. века настојали су да то на неки начин коригују.

Критички став према целом триодском тексту у оба дела рукописа сасвим се отворено изражава у два каснија записа кодекса (вероватно из XVII или XVIII века), од којих један гласи: „Плачи ову књигу који чита” (лист 47).

Трећи и најстарији део ловранског рукописа исписан је на листу пергамента у другој половини 12. или у првој половини 13. века. Садржи неколико песама (за сада) неидентификованог канона. Текст на том листу није у вези са текстом у осталим деловима рукописа. Тај лист је служио као заштитни пергаментни лист на задњој корици, али се временом делимично одлепио од ње. Нису сачуване оригиналне димензије листа, али је највећи део текста остао неоштећен. Пергаментни одерак са фрагментима текста уз тај лист показује да је раније било и више заштитних листова. Писмо је правилан устав средње величине, које доста личи на писмо у Охридском апостолу из 12. века. Осим титле и ређих пајерака, надредних знакова нема. Једини интерпункцијски знак тачка је по средини реда или више. Језик има обележја бугарско-македонске редакције старословенског језика са једнојусовским и једнојеровским правописом.

Повез је у византијском стилу. Даске су пресвучене кожом црне боје, на којој су на предњој и задњој корици исти украси изведени техником слепог отиска. Ивице су закошене према резу, жљебови на ивицама не прекидају се на угловима. Хрбат је раван.

Рукопис је у прилично лошем стању. На неколико места су листови непотпуни или поцепани. Ивице пер-

гаментних листова су искрзане. На њима су мрље различите величине и различитог порекла. Књига је раније на примитивни начин, сигурно и више пута, рестаурирана. Неки листови су концем или канапом пришивани, или су лепљењем трака од папира поправљани. Корице су јако оштећене, у даскама су црвоточине. Овако стање изискује да се ова веома вредна књига неодложно и темељито конзервира. Детаљније припреме за конзерваторски поступак допринеће и томе да се о њој стекну сигурнија и тачнија сазнања.

У вези са судбином рукописа Ловрани се сећају да га је, данас већ покојни, протојереј Александар Бајронт, парох ловрански, својевремено пренео у Ловру из Дунафелдвара, где је он администрирао парохију и где је нестало српског живља. Недавно је господин Павле Каплан, ђакон ловранског храма, срећујући књиге у певници цркве, открио рукопис, уочио његову старину и обавестио јавност о њему.

Ловрански триод сигурно спада међу оне старе црквене књиге које су коришћене и чуване у местима Угарске, као што су Коморан, Ђур, Српски Ковин, па и Фелдвар, у којима су се Срби настанили током ранијих пресељења, пре Велике сеобе под Арсенијем Чарнојевићем. Већи број књига исте судбине у другој половини XIX века доспео је у Београд и чува се у Архиву Српске академије наука и уметности. Међу њима је не једна писана у приближно исто време као и ловрански кодекс, који је данас најстарија српска рукописна књига у Будимској епархији. Триод је и једна од најстаријих српских рукописних књига у Мађарској. Тај дрвени кодекс је поуздано и драгоцено сведочанство о духовном и културном трајању.

Димитрије Е. Стефановић